

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

1

XVIII

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1970

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STUDIE

Viera Urbanová, K problematike výskumu oševných postupov na Slovensku	3
Adam Pranda, Niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti	39
Emília Horváthová, Zvyky pri svadbe a narodení dieťaťa vo Veľkej Lesnej	61

MATERIÁLY ARCHÍV

Oľga Dančlová, Ľudový odev v Šoporni, Pate a Hájskom	91
Mária Majtánová — Milan Majtán, Materiály o čarodějnických procesoch v Krupine z konca 17. storočia	137

ROZHĽADY

Ema Kaňouňová, Valné zhromaždenie Slovenskej národopisnej spoločnosti a konferencia o ľudovom výtvarnom umení na Oravskej priehrade	146
Ester Pliečková, Výstava slovenského ľudového umenia na bratislavskom hrade	150
Ján Michálek, Univ. prof. Peter G. Bogatyrev čestným doktorom Univerzity Komenského	151
Adam Pranda, Konferencia o problémoch ľudovej tvorby súčasnosti v Bukurešti	152
Pavel Horvát, Za univ. prof. dr. Alexandrom Húščavom	154
Jozef Ušák, Štefan Cyril Parrák	155
Pracovný pobyt v Moskve (Adda)	156

RECENZIE A REFERÁTY

Československá vlastivěda III, Lidová kultura (J. Michálek)	158
O. Demo — O. Hrabalová, Zatevné a dožinkové piesne (S. Svehlík)	159
V. Ryneš, Atributy světu (S. Švecová)	161
Národní přípovědky bačvaňských Rusínů (N. Šurkalová)	161
S. A. Tokarev, Istorija ruskoi etnografii (A. Pranda)	162
A. Wyrobisz, Szkło w Polsce (M. J. Temeš)	166
C. Trimie — M. Fosca, Rumänische Hinterglasklitteren (J. Langer)	167
R. Wolfram, Die gekreuzten Pferdeköpfe als Giebelzeichen (J. Ušák)	168
I. R. Buchler — H. A. Selby, A Formal Study of Myth (G. Altmann)	169
R. Roser — I. Müller, Stickerei — Systematik der Stichformen (J. Pátková)	171

Recenzie časopiseckých príspevkov	172
Prehľad národopisných periodík	175
Knihy	

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Вера Урбанцева, К проблематике исследований севооборота в Словакии	3
Адам Пранда, Некоторые теоретические вопросы изучения народной культуры в настоящее время	39
Эмилия Хорватова, Обычаи при свадьбе и при рождении ребенка в Великой Лесной	61

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Ольга Данчлова, Национальная одежда в Шопорни, Пате и Гайском	91
Мария Майтанова, — Милан Майтан, Материалы о процессах колдовства в Крупице в конце 17 века	137

ОБЗОРЫ

Эма Каңоунова, Общее собрание Словацкого этнографического общества и конференция по народному творческому искусству в местах при Оравской плотине	146
Эстер Плицкова, Выставка словацкого народного искусства в Братиславском замке	150
Ян Михалеk, Профессор университета Петр Г. Богатырев h. c. при Университете им. Я. А. Коменского	151
Адам Пранда, Конференция по проблемам народного творчества нашего времени в Букурешти	152
Павел Хорват, На смегть Проф. д-ра Александра Гушавы	154
Йосеф Ушак, Штефан Цирил Паррак	155

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

Na 1. strane obálky: Rozsieváč z 15. storočia. Pôvodina v súčasnom kalendári, reprodukcia z diela *Magyar művelődéstörténete* II.

1. Seite des Umschlags: Der Sämann aus dem 15. Jahrhundert. Das Original befindet sich im zeitgenössischen Kalender. Die Reproduktion ist aus dem Werk *Magyar művelődéstörténete*, Band II.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

XVIII

1970

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÝ REDAKTOR
Pavol Stano

Redakčná rada: Rudolf Bednárík, Soňa Burlasová, Emília Horváthová, Soňa Kovačevićová,
Jaroslav Kramařík, Michal Markuš, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera
Nosáľová, Ján Podolák

NIEKTORÉ TEORETICKÉ OTÁZKY ŠTÚDIA ĽUDOVEJ KULTÚRY V SÚČASNOSTI

ADAM PRANDA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Úvod

Po druhej svetovej vojne národopisná veda všetkých európskych socialistických krajín zaznamenala, že sa v spôsobe života a kultúre najširších vrstiev obyvateľstva uskutočňujú početné radikálne zmeny. Pracovne a neraz iba kvôli stručnosti ich začala označovať termínom *súčasnosť*, *vplyv súčasnosti*.¹ Je jasné, že ide o termín nielen značne široký, ale historicky aj nepresný a z národopisného hľadiska málo výstižný. Všeobecne sa pod ním rozumie vplyv širokého komplexu rozmanitých faktorov politického, ekonomického, sociálneho i kultúrneho charakteru. Príslušné zmeny boli v jednotlivých úsekoch ľudovej kultúry týmito faktormi vyvolané a podnietené a sú nimi aj naďalej podmienené a ovplyvňované v rozličnom zoskupení, počte a intenzite.

V skutočnosti ide o prirodzený a nepretržitý proces zmien, ktorý je vo vývine každej ľudovej kultúry v podstate nezadržateľný. V období asi posledných dvadsiatich rokov je však vďaka svojej výnimočnej prudkosti a protirečivosti mimoriadne zložitý a mnohostranný. Keďže v konkrétnej situácii jednotlivých krajín a ich teritoriálnych oblastí má mnoho odlišných foriem a miestnych variantov, ťažko ho možno stručne a jednoznačne, najmä v jeho početných vzťahoch, súvislostiach a väzbách k štruktúre tradičnej ľudovej kultúry, definovať a uspokojivo určiť.

Ťažkosti definície súčasného procesu zmien vyplývajú z niekoľkých momentov.

¹ Z početnej literatúry o problematike štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti uvedieme iba niektoré základné pozície: J. Michálek, *Niektoré problémy štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti*, Slovenský národopis, 15, 1967, 489—498 (ďalej skrácujeme ako *Niektoré problémy štúdia*). — E. Droppová, *K problematike národopisného výskumu súčasnosti*, Slovenský národopis, 14, 1966, 594—600. — K. Fojtík — O. Skalníková, *Výzkum průmyslových oblastí v československé etnografii*, Český lid, 52, 1965, 131—143 (ďalej skrácujeme ako *Výzkum průmyslových oblastí*). — B. Beneš, *Sovětské folkloristické diskuse 1953—1963 a teorie současného folklóru*, Český lid, 52, 1965, 91—98. — Zborník *Problemy sovremennogo narodnogo tvorčestva*, Russkij folklor, 9, 1964. — K. V. Čistov, *Folkloristika i sovremennost*, Sovetskaja etnografija, 1962, č. 3, 3—17. — Zborník *La Pologne au VIIe Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques*, Essais tirés des recherches contemporaines d'Ethnographie Polonaise, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964.

Na jednej strane treba pri jeho posudzovaní ako nevyhnutný základ a východisko brať do úvahy stav, v ktorom sa ľudová kultúra vo svojom postupnom vývine nachádzala, keď sa dostala do súčasného obdobia prudkých zmien. Je všeobecne známe, že tradičná ľudová kultúra mala v jednotlivých socialistických krajinách odlišnú kompaktnosť i kontinuitnosť vzhľadom na staršie štádiá, ako aj rozdielnu opodstatnenosť a spoločenskú funkčnosť, ktoré pred začatím súčasných zmien podmieňovali a určovali jej štruktúru ako historicko-kultúrnu i etnickú špecifičnosť. Preto je prirodzené, že stav, v ktorom sa ľudová kultúra v konkrétnych podmienkach jednotlivých krajín nachádzala, musel sa nevyhnutne premietnuť aj do samej podstaty súčasného procesu, predovšetkým do jeho kvality a dynamiky, do šírky a hĺbky príslušných zásahov v štruktúre, do rozsahu, aktívnosti i protirečivosti nastupujúcich zmien. Navonok sa táto skutočnosť premieta najčastejšie tak, že čím mala príslušná ľudová kultúra viac archaických prvkov, čím jej štruktúra lepšie zodpovedala predechádzajúcemu spôsobu života a práce a hodnovernejšie vyjadrovala staršie tradície, tým bol proces zmien — pri pôsobení rovnakého komplexu faktorov — prudší a protirečivejší, tým sa silnejšie pociťuje ako prudký zásah do tradičnej štruktúry.

Na druhej strane treba upozorniť, že základnými podnetmi, ktoré v rozhodujúcej miere určujú kvantitatívne i kvalitatívne ukazovatele prebiehajúceho procesu, nie sú vo všetkých socialistických krajinách, ba ani v ich územných oblastiach a lokalitách tie isté komplexy faktorov. Najčastejšie možno zistiť rozdiely v poradí ich dôležitosti z hľadiska vplyvu a významu na uvedený proces. Ich poradie sa v jednotlivých krajinách a oblastiach značne odlišuje. Podmienené je to viacerými skutočnosťami. Nielenže existujú veľké rozdiely v historickom vývine oblastí, ale tieto rozdiely pretrvávajú aj v súčasných podmienkach, keďže jednotlivé krajiny uprednostňujú určité faktory, ktoré podmieňujú a priamo či nepriamo určujú základnú mieru kvality i rozsahu prebiehajúceho procesu, vo svojej politicko-hospodárskej a inej činnosti, iné faktory zas ponechávajú v druhom alebo treťom pláne.²

Uvedené skutočnosti vo svojom dôsledku spôsobujú, že súčasný proces zmien má v štruktúre príslušnej kultúry rozdielnu dynamičnosť i rozsah. Nerovnako hlboko zasahuje do tradičného spôsobu života a zamestnania ľudu. Rozdielne sa premieta do jednotlivých úsekov ľudovej kultúry príslušných lokálnych skupín i sociálnych vrstiev obyvateľstva. Preto je pochopiteľné, že sa prejavuje nielen mnohotvárne, ale aj mimoriadne zložito.

No i napriek uvedeným problémom, ktoré sťažujú jednoznačne definovať súčasný proces, nazdávame sa, že ho možno určitým spôsobom, najmä prostredníctvom jednotlivých faktorov, ktoré sú jeho hlavnými nositeľmi, špecifikovať a viac-menej presne určiť. Východiskom, o ktoré sa v našej úvahe opierame, je

² Myslíme tu konkrétne na nerovnakú úroveň industrializácie a odlišnú mieru kolektivizácie v jednotlivých socialistických krajinách z hľadiska možností a hospodárskych podmienok.

konštatovanie, že zmeny, ktoré vo vývine ľudovej kultúry po druhej svetovej vojne v jednotlivých socialistických krajinách nastali, sú podmienené predovšetkým industrializáciou a socialistickou kolektivizáciou. Okrem toho podmieňujú ich s nimi úzko zviazaná hromadná migrácia obyvateľstva z dedín do miest a do priemyselných oblastí, ďalej urbanizácia krajiny i zvyšovanie životnej a vzdelanostnej úrovne širokých vrstiev ľudu. Početné zmeny do štruktúry ľudovej kultúry vnášajú aj prostriedky masovej komunikácie (tlač, rozhlas, film, televízia) i niektoré ďalšie faktory (v priemyselných oblastiach a mestách stieranie pôvodných etnických, sociálnych a kultúrnych rozdielov ap.). Všetky zmeny, podmienené priamo i nepriamo týmito faktormi, možno všeobecne nielen pozorovať, ale rozmanitými spôsobmi aj zaznamenávať a študovať.

Národopisná veda sa usiluje skúmať nielen konkrétnu podobu uskutočňujúcich sa zmien, ale aj podmienky a príčiny ich vzniku, a to bez ohľadu na pôvod a charakter samých príčin. To má pre štúdium niektorých teoretických otázok, ako aj pre výber najvhodnejších metód výskumu zásadný význam. Sme totiž presvedčení, že až po spoznaní a ujasnení si samých príčin možno hodnoverne, správne a presvedčivo vysvetliť formu, obsah a funkciu javov, ktoré do štruktúry ľudovej kultúry počas tohto procesu prenikajú, a súčasne nájsť aj primerané metódy a spôsoby ich výskumu. Odhalenie príčin je však len základom, nie cieľom kvalitatívneho i kvantitatívneho hodnotenia javov v etnografickom a inom spoločenskovednom štúdiu. Cieľom národopisného bádania aj naďalej zostáva štúdium formy, obsahu a funkcie jednotlivých javov v štruktúre ľudovej kultúry, to, ako sa forma, obsah a funkcia týchto javov prejavuje v nových hospodársko-sociálnych a kultúrnych podmienkach, ako sa menia a prispôbujú odlišným podmienkam života ľudu.

Uvedomujeme si, že národopisné štúdium súčasného procesu zmien naráža na celý rad osobitných ťažkostí, ktoré sú podmienené nielen novosťou problematiky a jej úzkou zviazanosťou a faktormi politického, ekonomického a sociálneho charakteru, ale aj rozdielnosťou chápania niektorých základných národopisných termínov. Ak v prvom prípade treba si neraz nanovo ujasňovať sám predmet a hranice národopisného bádania, v druhom prípade treba spresňovať aj vlastnú, doteraz bežne používanú terminológiu, pretože obsah a náplň viacerých pojmov sa značne odlišuje nielen historicky, ale aj v rámci jednotlivých národných vedných disciplín.³

Môžeme to dokumentovať na niektorých termínoch či už všeobecných (napr. *spôsob života, ľud, spoločnosť, spoločenstvo, pospolitost* ap.), alebo špecificky národopisných (*ľudová kultúra, systém, štruktúra, jav, forma, obsah, funkcia* ap.). Každý z uvedených pojmov možno chápať v niekoľkých, neraz značne

³ Z hľadiska etnografie pozri S. A. Tokarev, *O zadačach etnografičeskogo izučeniija narodov industrialnyh stran*, Sovetskaja etnografija, 1967, č. 5, 133—142 (ďalej skracujeme ako *O zadačoch etnografičeskogo izučeniija*), z hľadiska folkloristiky V. Je. Gusev, *Folklor. Istorija termina i jego sovremennyje značeniija*, Sovetskaja etnografija 1966, č. 2, 3—21.

rozdielnych významoch, prinajmenej v širokom a úzkom zmysle. Závisí to nielen od hľadiska a prístupu používateľa, ale aj od chápania termínu v konkrétnom historickom kontexte. Objasníme si to aspoň na pojme *spôsob života*.

V širokom zmysle sa pod ním rozumie každodenný obraz života ľudu založený na zvykovom poriadku, zdedených tradíciách, na rozmanitých vzťahoch ľudí k sebe i k materiálnym a duchovným javom. Ide o obraz života, ktorý sa sformoval v rámci výrobnjej a spoločenskej činnosti ľudí.⁴ V úzkom zmysle sa pod ním rozumie predovšetkým sféra spotreby konkrétnych materiálnych a duchovných hodnôt, ktorá sa denne v daných podmienkach určitým spôsobom realizuje ľuďmi v ich rodinnom a spoločenskom živote, pričom uvedenú spotrebu ovplyvňuje nielen minulosť (prostredníctvom tradície a návykov daného spoločenstva), ale aj prítomnosť (prostredníctvom rozmanitých politických, ekonomických, sociálnych i kultúrnych inštitúcií, podnetov ap.).⁵ Podobné alebo ešte väčšie významové rozdiely — najmä z hľadiska jednotlivých národných vied — možno zaznamenať pri pojme *ľud*, *ľudová kultúra*,⁶ *spoločenstvo*,⁷ *pospolitost*,⁸ *štruktúra*⁹ atď.

Keďže národopisná veda v jednotlivých krajinách aj napriek týmto ťažkostiam pomerne úspešne rieši problémy spojené so súčasným procesom zmien rovnako na úseku teórie, ako aj používaných metód výskumu, v našom príspevku sa pokúsime načrtnúť jej základné hľadiská a východiská ako celku. Vyjdeme pritom zo skutočností, že na úseku teórie a predmetu bádania národopisná veda uvedených krajín v poslednom období už vyšla z rámca chápania úloh, ako si ich postavila a ohraničila v začiatkoch svojho vzniku v polovici 19. storočia.¹⁰ Z teoretického hľadiska možno teda otázku potreby a nevyhnutnosti štúdia súčasného procesu zmien považovať v zásade už za ujasnenú. Neúplne doriešené zostávajú ešte hranice takto všeobecne formulovaného problému, ako aj metódy konkrétneho, predovšetkým terénneho výskumu.¹¹

V poslednom období sa v národopisnej vede nielen na Slovensku, ale aj

⁴ L. A. Anochina — V. Ju. Krupianskaja — M. N. Šmeľova, *Byt i jeho preobrazovanije v period postrojenija socializma*, Sovetskaja etnografija, 1965, č. 4, 16 (ďalej skracujeme ako *Byt i jeho preobrazovanije*).

⁵ L. A. Anochina — V. Ju. Krupianskaja — M. N. Šmeľova, *Byt i jeho preobrazovanije*, 17.

⁶ B. Malinowski, *Szkice z teorii kultury*, Warszawa 1960. — R. Benedict, *Wzory kultury*, Warszawa 1966. — K. Fojtík, *Problémy a metody národopisného výskumu priemyslového mesta a oblasti*, Slovenský národopis, 13, 1965, 416.

⁷ V. I. Kozlov, *O poňatii etničeskoj obščnosti*, Sovetskaja etnografija, 1967, č. 2, 100—111.

⁸ K. Fojtík — O. Skalníková, *Výzkum průmyslových oblastí*, 141.

⁹ P. Bogatyrev, *Funkcia kroja na Moravskom Slovensku*, Turčiansky Svätý Martin 1937. — P. Bogatyrev, *Funkčno-štruktúrna metóda a iné metódy etnografie a folkloristiky*, Slovenské pohľady, 51, 1935, 550—558. — *Sociologija v SSSR, I—II*, Moskva 1965.

¹⁰ S. A. Tokarev, *O zadačach etnografičeskogo izučeniija*, 134. — Pozri aj O. Skalníková — K. Fojtík, *Etnografie současnosti — východiska a výsledky*, Český lid, 56, 1969, 255—272.

¹¹ J. Michálek, *Niektoré problémy štúdia*, 490.

v iných krajinách vykryštalizovali v podstate dve rozdielne stanoviská. Príslušníci prvého aj naďalej zotrvávajú na kontinuálnom chápaní ľudovej kultúry. Ako predmet bádania prijímajú viac-menej iba tie javy, ktoré sú z hľadiska formy, obsahu alebo funkcie v priamom a bezprostrednom vzťahu k tradícii a ktoré nevybočujú príliš z klasického vymedzenia pojmu ľudovej kultúry.

Príslušníci druhého stanoviska podstatne viac vychádzajú v ústrety javom, ktoré v súčasnom procese zmien prenikajú do štruktúry ľudovej kultúry. Tento prístup obohacuje nielen sám obsah pojmu ľudovej kultúry (predovšetkým o hodnoty ďalších sociálnych a zamestnaneckých vrstiev obyvateľstva, ktoré boli až do obdobia po druhej svetovej vojne iba okrajovo a nedostatočne skúmané, napr. kultúra robotníckej triedy,¹² mestského obyvateľstva¹³ ap.), ale aj metodiku výskumu (o nové spôsoby, ktorými možno kultúru týchto vrstiev hlavne kvantitatívne zaznamenávať, vedecky vysvetľovať a súčasne aj začleňovať do vývinového radu kultúry celého etnického alebo štátneho spoločenstva).¹⁴

Náš príspevok splní svoj cieľ, ak načrtne a aspoň sčasti rozoberie niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti. Predpokladáme, keďže sa v ňom usilujeme uplatniť štrukturalistické hľadisko prístupu, že podnieti diskusiu, ktorú považujeme za najlepší prostriedok ďalšieho úspešného rozpracúvania teoretických i metodologických otázok národopisného výskumu súčasnosti.

Otázky zákonitostí a faktorov vývinu ľudovej kultúry v súčasnosti

Ľudovú kultúru každého spoločenstva možno z hľadiska vývinu charakterizovať z niekoľkých stránok.

1. Z hľadiska *dejín* vývinu ide o neprestajne prebiehajúci proces zmien jednotlivých hodnôt formy, obsahu a funkcie javov ľudovej kultúry od najjednoduchších až po najzložitejšie, od najarchaickejších až po súčasné. Je to nepretržitý proces zmien štruktúry ľudovej kultúry, ktorý sa uskutočňuje v každom období, územnej oblasti i spoločenstve. Prvotná a súčasná ľudová kultúra, ako aj jej prvotná a súčasná štruktúra sú vo vzťahu dvoch krajných štádií jedného a toho istého vývinového procesu.¹⁵

¹² *Banická dedina Zakarovce*, Bratislava 1956. — *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*, Praha 1959. — K. Fojtík — O. Sirovátka, *Rosicko-Oslavansko*, Praha 1961. — V. Ju. Krupianskaja, *Skúsenosti z etnografického výskumu ruských robotníkov*, Slovenský národopis, 5, 1957, 364—376.

¹³ K. Fojtík, *Tři typy dělnických obydlí v Brně*, Brno v minulosti a dnes, 1, 1959, 23—40. — K. Fojtík, *Dům na předměstí* (Etnografická studie o životě obyvatel činžovního domu v Brně), Brno v minulosti a dnes, 5, 1963, 45—68. — V. Tůmová — L. Štěpánek, *Pražské nouzové kolonie*. Zpráva o studiu, Český lid, 52, 1965, 186—191. — Š. A. Bogina — V. Ju. Krupianskaja, *K voprosu ob etnografičeskom izučeníi goroda i promyšlennogo poselka*. Po materialam simpoziuma VII Meždunarodnogo kongressa antropologičeskich i etnografičeskich nauk, Sovetskaja etnografija, 1965, č. 3, 110—117.

¹⁴ A. Pranda, *K nekotorym voprosam teorij izučeniija narodnoj kultury*, Sovetskaja etnografija, 1969, č. 4, 66—78.

¹⁵ S. A. Tokarev, *Die Grenzen der ethnologischen Erforschung der Völker industrieller Länder*, Ethnologia europea, 1, 1967, 30.

2. Z hľadiska *zákonitostí* vývinu štruktúry ľudovej kultúry ide o nepretrajne prebiehajúci boj dvoch protikladných tendencií. Na jednej strane je to tendencia nemeniť v danom období, územnej oblasti i spoločenstve jestvujúcu štruktúru ľudovej kultúry, ani jej jednotlivé hodnoty a vzájomné vzťahy formy, obsahu a funkcie javov. Na druhej strane sa súčasne uplatňuje aj tendencia v každom období, územnej oblasti i spoločenstve jej štruktúru meniť a prispôbovať odlišným podmienkam spôsobu života a svetonázoru, teda vnášať do nej nové hodnoty a vzťahy z hľadiska formy, obsahu a funkcie.¹⁶

3. Z hľadiska *faktorov* vývinu ide o súhrn takých vonkajších a vnútorných podnetov, ktoré sa predovšetkým premietajú do spôsobu života, zamestnania a svetonázoru a až prostredníctvom nich, najmä zamestnania a práce, prenikajú do štruktúry ľudovej kultúry v podobe nových hodnôt a vzťahov formy, obsahu a funkcie javov. Vplyv uvedených faktorov je za určitých podmienok taký silný, že ľudovú kultúru v jej postupnom prirodzenom vývine zdanlivo — teda len v určitom zmysle — prerušujú hlavne tým, že v pomerne krátkom období vnášajú do nej veľa nových hodnôt i vzťahov, ktoré v jej štruktúre predtým neboli. Z hľadiska štruktúry tradičnej ľudovej kultúry ide v tomto prípade zväčša o nesytemové prvky, ktoré si ľudová kultúra v ďalšom vývine pôvodnej štruktúre buď prispôsobí, alebo ktorým prispôsobí svoju štruktúru.

Vznik nových hodnôt a vzťahov z hľadiska formy, obsahu a funkcie, ako aj vznik úplne nových javov prvotne podmieňujú faktory vonkajšie, ktoré stoja mimo rámca danej ľudovej kultúry. Až druhotne ich podmieňujú aj vnútorné faktory. Ide o také podnety, ktoré sa viac-menej už stali každodennou súčasťou spôsobu života širokých vrstiev ľudu a ktoré sa prostredníctvom nich, predovšetkým prostredníctvom zamestnania a práce ako základného stimulátora zmien, premietajú do štruktúry ľudovej kultúry ako druhotná príčina alebo podmienka ich vzniku.

Naznačené prístupy v hodnotení vývinu ľudovej kultúry ako celku poušlujeme sa bližšie rozviesť najmä z hľadiska potrieb jej výskumu v súčasnosti.

Možno konštatovať, že princíp postupného prirodzeného vývinu ľudovej kultúry sa všeobecne prijíma ako danosť alebo základný znak tejto kategórie. Určité nejasnosti vznikajú až pri rozpracúvaní otázok zákonitostí a faktorov jej vývinu. Pôvod týchto nejasností možno nájsť v niekoľkých momentoch.

Na jednej strane príčinou môže byť rozdielne chápanie niektorých všeobecne používaných termínov samou národopisnou vedou v jednotlivých obdobiach. Na druhej strane môžu ňou byť aj špecifické podmienky postavenia ľudovej kultúry v danom období, územnej oblasti a spoločenstve. Za určitých okolností môže ňou byť však aj nedostatočná úroveň rozpracovania teoretických otázok zákonitostí jej vývinu, ako aj slabá úroveň poznania jednotlivých faktorov a ne-

¹⁶ A. Melicherčík, *Tradičné a netradičné v ľudovej kultúre*, Slovenský národopis, 14, 1966, 564. — V. V. Pimenov, *O nekotorych zakonomernostach v razvítii narodnoj kultury*, Sovetskaja etnografija, 1967, č. 2, 6 (ďalej skracujeme ako *O nekotorych zakonomernostach*).

dostatočné pochopenie ich vplyvu a významu vo vývine kultúry nielen samou národopisnou vedou, ale aj niektorými príbuznými spoločenskovednými disciplínami, ktorých poznatky sa pri štúdiu jej dejín využívajú. Keďže ide o otázky značne zložité, zmienime sa o nich podrobnejšie.

* * *

Už sme spomenuli, že zákonitosti vývinu ľudovej kultúry sa navonok prejavujú ako boj dvoch protikladných tendencií, ktoré sa vnútorne, vo vzťahu k štruktúre, premietajú rozdielne. Prvá tendencia, ktorá sa všeobecne nazýva *tradičiou*, vo vzťahu k štruktúre sa prejavuje ako preberanie a osvojovanie si kultúrnych hodnôt predchádzajúcich generácií generáciami novými viac-menej v ich nezmenenej forme, obsahu a funkcii. Druhá tendencia, ktorú možno stručne pomenovať *modernizáciou*, prejavuje sa úsilím zmeniť tieto hodnoty a prispôbiť ich novým podmienkam života.

Z hľadiska dlhodobých dejín ľudovej kultúry zisťujeme, že jej vývin, rovnako ako vývin jej štruktúry prechádza obdobiami, ktoré možno z hľadiska počtu a kvality realizovaných zmien považovať za obdobie pokojného rozvíjania jednotlivých hodnôt a vzťahov. Súčasne však možno zistiť, že ľudová kultúra prešla aj obdobiami, ktoré sa reprezentujú osobitne prudkými a prelomovými zvratmi. Ak v prvom prípade možno za prevládajúcu tendenciu označiť tendenciu nemeniť základnú štruktúru kultúry (nové pokolenia ju prevzali zhruba v jej ustálených hodnotách a vzťahoch), v druhom prípade prevahu nadobudla tendencia radikálne zmeniť pôvodnú štruktúru (nové generácie ju vo viacerých hodnotách a vzťahoch formy, obsahu a funkcie javov prispôbili zmeneným podmienkam svojho života).

V každom konkrétnom období, územnej oblasti i spoločenstve sa obe tendencie uplatňujú súčasne, hoci nie v rovnakej miere a intenzite. V obdobiach tzv. pokojného vývinu, počas ktorých sa hospodársko-sociálne podmienky i celkový spôsob života ľudu udržujú približne na rovnakej úrovni, jednotlivé javy, ktoré prenikajú do štruktúry kultúry, menia ju v základnej forme, obsahu a funkcii veľmi pomaly a nenápadne. Opačne je tomu v obdobiach tzv. prelomových zvrátov. V nich — najmä pod vplyvom niektorých vonkajších faktorov — proces zmien sa stáva veľmi prudký a najmä spočiatku aj značne protirečivý.

Navrstvovanie drobných, v kratšom časovom období takmer nepostrehnuteľných zmien sa v prvom prípade uskutočňuje pomaly a nenápadne. Zistiť a podrobnejšie ich preskúmať možno až po určitom časovom odstupe, pretože spočiatku majú najčastejšie iba charakter lokálnych alebo individuálnych variantov. Nové hodnoty a vzťahy formy, obsahu a funkcie, o ktoré sa jednotlivé javy, zložky alebo celé úseky ľudovej kultúry obohatili, obyčajne nevybočujú zo základného rámca tradičnej štruktúry. Obyčajne najrozšírenejšia je situácia, že sa ani nepociťujú ako niečo nové, nesystémové alebo neštruktúrne. Ich hodnota spočíva predovšetkým v lokálnom alebo individuálnom spôsobe osvojenia si tradičných štruktúrnych javov. Je v rozsahu a kvalite prispôsobenia lokálnym alebo individuálnym podmienkam života.

Vývin ľudovej kultúry v tomto prípade prebieha teda v dimenziách postupného preberania a využívania všetkých tradičných hodnôt, ktoré nahromadili predchádzajúce generácie, a súčasne aj v dimenziách kritickej analýzy a tvorivého prepracovania,¹⁷ inými slovami, postupného rozvíjania jedných a pomalého odumierania druhých hodnôt. Týmto prirodzeným posunom sa niektoré hodnoty ľudovej kultúry dostávajú do pozície starých hodnôt, iné do pozície nových hodnôt, schopných ďalšieho rozvoja.

Vzájomný vzťah starých a nových hodnôt nie je antagonistický. V tomto prípade ide o kvantitatívny,¹⁸ nie kvalitatívny vzťah. Pretože v týchto obdobiach ide v podstate o nenásilný, postupný a pomalý vývin, staré a nové hodnoty žijú popri sebe veľmi dlho a neraz sa v štruktúre ľudovej kultúry navzájom uplatňujú ako viac-menej rovnocenné. Popri nich sa najmä vo vedomí najstaršej generácie uchovávajú početné zvyšky formy, obsahu a funkcie ešte starších, neraz dávnejšie už prekonaných alebo aj úplne zaniknutých javov. V štruktúre ľudovej kultúry daného obdobia, územnej oblasti alebo spoločenstva sú potom najčastejšie iba vo funkcii historických predchodcov, prípadne vo funkcii individuálnych, lokálnych alebo oblastných variantov, čo si príslušné spoločenstvo nielen uvedomuje, ale takto ich aj pociťuje a hodnotí.

Kvalitatívne odlišne prebieha vývin ľudovej kultúry v obdobiach, ktoré sme nazvali obdobiami prudkých a prelomových zvrátov. Ich základným znakom je, že počas nich prenikajú do pôvodnej (tradičnej) kultúry javy, ktoré sú úplne odlišné od predchádzajúcich a vo vzťahu k jestvujúcim hodnotám sa pociťujú — najmä spočiatku — ako protirečivé. Z hľadiska pôvodnej štruktúry ide o nesyntetické, neštruktúrne hodnoty. K jestvujúcim hodnotám nemajú kvantitatívny vzťah, ale kvalitatívny. Ich prenikanie do ľudovej kultúry je podmienené určitým faktorom alebo celým komplexom faktorov neznámych dovtedy v spôsobe života ľudu, prípadne málo aktívnych. Ide pritom o faktory, ktoré môžu mať charakter vonkajších alebo vnútorných podnetov. Keďže vonkajšie faktory stoja mimo rámca základného spôsobu života a kultúry ľudu a v štruktúre sa prejavujú až prostredníctvom vnútorných, možno ich považovať aj za prvotné. Vnútornými faktormi sú na rozdiel od vonkajších tie hospodársko-sociálne skutočnosti, ktoré sa už premietli do spôsobu života ľudu, predovšetkým do systému ľudových zamestnaní a práce, a ktoré sa prostredníctvom hlavného zamestnania a ním podmieneného nového spôsobu života ďalej premietajú do jednotlivých javov, zložiek alebo úsekov ľudovej kultúry. Preto možno vnútorné faktory označovať aj ako druhotné.

Základnými podnetmi radikálnych zmien sú najčastejšie faktory politického, ekonomického, hospodársko-sociálneho i kultúrneho charakteru. Ich vplyv v zmysle toho, čo sme povedali, môže sa v ľudovej kultúre prejavovať dvojako.

¹⁷ V. V. Pimenov, *O nekotorych zakonomernostach*, 4. — I. A. Baller, *Problema prejemstvennosti v razvitii kultury*, Vestnik istorii mirovoj kultury, 1961, č. 5, 15.

¹⁸ R. Aron, *Dix-huit leçons sur la société industrielle*, Paris 1962, 77.

Časť z nich pôsobí priamo, pretože sa do niektorých zložiek a úsekov ľudovej kultúry môže premietat' aj bezprostredne. Máme tu na mysli predovšetkým faktory kultúrneho a osvetového charakteru, ktoré sa často uplatňujú aj priamo, a to predovšetkým na úseku duchovnej kultúry. Druhá časť — faktory politického, ekonomického a hospodársko-sociálneho charakteru — pôsobí na štruktúru ľudovej kultúry väčšinou nepriamo. Najprv sa premietajú totiž do spomenutého systému ľudových zamestnaní, a to predovšetkým vo forme zmeny základného (hlavného) zamestnania väčších lokálnych skupín alebo sociálnych vrstiev obyvateľstva, a až neskoršie, po kratšom, najčastejšie však dlhšom období, prejavia sa zmenou tých hodnôt formy, obsahu a funkcie javov, ktoré odlišný spôsob života a zamestnania najviac podmieňuje a ovplyvňuje. Pri pôsobení uvedených faktorov ide takisto o vplyv na úseku materiálnej kultúry, ako aj spoločenskej a duchovnej kultúry.

V tejto súvislosti treba pripomenúť, že pod vplyvom uvedených faktorov sa neuskutočňuje len kvantitatívne pribúdanie štruktúry ľudovej kultúry rozširovaním počtu, objemu a mnohotvárnosti jednotlivých javov, ale ide predovšetkým o kvalitatívne zmeny,¹⁹ pri ktorých sa neraz od základov menia niektoré hodnoty a vzťahy formy, obsahu a funkcie javov.

Povedali sme, že vonkajšie a vnútorné faktory podmieňujú vznik nových, neraz úplne odlišných hodnôt. Tieto nové a z hľadiska tradičnej štruktúry odlišné hodnoty prenikajú do ľudovej kultúry v procese zmien, ktorý môže pri intenzívnom pôsobení prebiehať aj kratší čas. Oveľa zreteľnejšie však vystupujú vtedy, ak je vplyv uvedených faktorov na spôsob života a kultúry širokých vrstiev ľudu komplexnejší a ak faktory pôsobia koncentrovane alebo dlhší čas. V tomto prípade podstatne vzrastá nielen počet, ale predovšetkým odlišná kvalita nových javov, keďže je podmieňovaná jednak rozsahom a mierou pôsobenia faktorov, ktoré ovplyvňujú hospodársko-sociálne a kultúrne postavenie nositeľov skúmanej kultúry, jednak aktivitou, ktorú faktory uplatňujú vo vzťahu k prirodzenému vývinu ich kultúry. Je pritom zaujímavé, že neraz neplatí, ako by sa na prvý pohľad zdalo, že sa vplyv najmä vonkajších (politických, ekonomických a sociálnych) faktorov uplatňuje predovšetkým na úseku materiálnej kultúry a až po určitom čase aj na úseku spoločenskej a duchovnej kultúry. Jednoznačne to neplatí ani za predpokladu, že materiálna zložka spôsobu života nositeľov skúmanej kultúry najužšie korešponduje s ich hospodársko-sociálnymi pomermi i s celkovou životnou úrovňou.

Dejiny ľudovej kultúry ako celku poskytujú dostatok príkladov, ktoré možno uviesť na ilustráciu načrtnutých zákonitostí i na vplyv rozmanitých faktorov na vývin jej štruktúry. Ako dôsledok pôsobenia konkrétnych vonkajších a vnútorných faktorov i prelomových zvrátov vzniká napríklad výtvarné umenie (už v období paleolitu). Ďalším podobným zvratom je vznik písma a oddelenie sa literatúry od ústne tradovanej slovesnosti (v období prechodu od prvotno-

¹⁹ V. V. Pimenov, *O nekotorych zakonomernostach*, 6.

pospolného zriadenia k triednej spoločnosti). Takýmto zvratom bolo aj oddelenie sa remesla od poľnohospodárstva a v súvislosti s ním vznik remeselných a obchodných centier — miest — ako nového typu osídlenia (v období nevoľníctva a raného feudalizmu), ďalej objavenie sa tlače a moderných spôsobov odovzdávania a úschovy zvukových a pohybových informácií (v najnovšom období).²⁰ V dejinách ľudovej kultúry jednotlivých spoločností mohli by sme uviesť aj iné radikálne zvraty ako dôsledok určitých vonkajších i vnútorných faktorov (v slovenskej tradičnej ľudovej kultúre napríklad vplyv valaskej kolonizácie, ktorá do štruktúry dovtedajšej kultúry vniesla odlišné formy pastierstva i mliečného hospodárenia²¹ atď.).

Z vonkajších faktorov, ktoré sa v príslušných obdobiach veľmi výrazne prejavili v spôsobe života ľudu a podmienili zdanlivé prerušenie dovtedajšieho rozvoja a postupnosti vývinu ľudovej kultúry, možno spomenúť niektoré zásadné zmeny v spoločenskom zriadení, v politických a ekonomicko-sociálnych formáciách, veľké migračné presuny obyvateľstva (hromadné sťahovanie, jednotlivé kolonizácie a presídlenia), v posledných storočiach aj budovanie priemyslu (predovšetkým v štádiu plánovitej industrializácie krajiny), všeobecnú kolektivizáciu poľnohospodárstva (zmeny vo vlastníctve pôdy, jej scelenie a prostredníctvom mechanizácie, elektrifikácie, chemizácie i novej organizácie práce postupný prechod na priemyselné formy výroby), hromadnú dennú a týždennú migráciu obyvateľstva a urbanizáciu krajiny v súvislosti s industrializáciou a kolektivizáciou, všeobecné rozšírenie a využívanie prostriedkov masovej komunikácie kultúrno-osvetového charakteru (tlače, filmu, rozhlasu, televízie) atď.

* * *

V súvislosti s vplyvom spomenutých vonkajších a vnútorných faktorov, ktoré spôsobujú radikálne zmeny v štruktúre ľudovej kultúry, spomenieme ešte niekoľko poznatkov zovšeobecňujúcich rozsah a dynamiku faktorov vo vzťahu k spôsobu života a kultúre širokých vrstiev obyvateľstva.

Je príznačné, že sa vplyv uvedených faktorov najmä v začiatkoch prejavuje značne protirečivo. Príčinou toho je nielen vzťah nových javov, ktoré tieto faktory vnášajú do spôsobu života a kultúry, k predchádzajúcim hodnotám formy, obsahu a funkcie, ale hlavne rozsah a kvalita nových hodnôt, ktoré sa usilujú starú štruktúru zmeniť a prispôsobiť odlišným podmienkam života.

²⁰ A. Pranda, *K periodizácii vývinu ľudovej kultúry na Slovensku*, Slovenský národopis, 17, 1969, 327—347. — V. V. Pimenov, *O nekotorych zakonomernostach*, 7.

²¹ J. Podolák, *Pastierstvo v oblasti Vysokých Tatier*, Bratislava 1967. — D. Cranjala, *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zřetelém k Moravskému Valašsku*, Praha 1938. — B. Kopezyńska-Jaworska, *Materiály k štúdiu pastierstva na Slovensku*, Slovenský národopis 7, 1959, 387—432. — W. Kubijowicz, *Pastýřský život v Podkarpatské Rusi I—II*, Bratislava 1935.

Ďalej je to poznatok, že niektoré zmeny, ktoré pri prvom nápore na štruktúru kultúry majú charakter zásadných, radikálnych zásahov, časom môžu tento svoj charakter stratiť. Stáva sa to obyčajne vtedy, keď sa počas dlhodobého pôsobenia faktorov dostanú do štruktúry. To znamená vtedy, keď sa nová forma, obsah a funkcia javov pôvodnej štruktúre prispôbia alebo keď si ju prispôbia natoľko, že sa prestanú vymykať z jej základného rámca a celkového charakteru.

Vo vývine ľudovej kultúry nastáva neraz aj opačná situácia. Niektoré nové hodnoty pôvodná štruktúra kultúry iba čiastočne absorbuje. V podstate zostávajú teda naďalej na jej okraji ako cudzorodý, nesystémový a neštruktúrny prvok. Takýto prípad nastáva nielen vo vnútri územného rozšírenia kultúry skúmaného spoločenstva, ale predovšetkým na jeho hraniciach, na hraniciach rozšírenia odlišných etník a ich kultúr. Mnohé hodnoty formy, obsahu a funkcie javov daným spoločenstvom prevzaté sa aj po čiastočnej integrácii počítajú ako neštruktúrne a zostávajú aj naďalej iba na okraji hodnotového systému jeho kultúry. Pravda, v tomto prípade treba upozorniť na mimoriadnu zložitosť vývinu i samého hodnotenia. V skutočnosti nie je to také jednoduché, ako sme tu naznačili, lebo vývin štruktúry ľudovej kultúry je vždy závislý od konkrétnych podmienok spôsobu života a zamestnania daného spoločenstva v čase a priestore. Konkrétne podmienky treba vždy brať do úvahy a z nich treba vychádzať aj pri hodnotení jej vývinu.²²

Ďalším dôležitým momentom je časový rozdiel a systémová hodnota jednotlivých javov ľudovej kultúry. Kým pri výskume dejín a starších štádií vývinu ľudovej kultúry hodnotíme v podstate len dôsledky a výsledky zložitého procesu, teda nie samotný proces v jeho priebehu, ani jeho vnútornú dynamiku a protirečivosť hlavne v začiatkoch, ba neraz nie ani len vonkajšie a vnútorné faktory, ktoré ho podmienili, zatiaľ v súčasnosti, pri štúdiu práve prebiehajúceho procesu zmien, vidíme predovšetkým sám proces, všetky jeho protirečivosti vo vzťahu k štruktúre tradičnej ľudovej kultúry, ako aj početné faktory, ktoré vznik nových javov podnietili a ovplyvnili. Hoci v minulosti šlo o podobné procesy, ktoré mali neraz aj viacstoročný priebeh (napr. imigračné alebo emigračné kolonizácie), časove i územne rozdielnu intenzitu, pri výskume náklonní sme ich hodnotiť staticky, predovšetkým z hľadiska ich výsledného odrazu v štruktúre kultúry a z hľadiska hodnôt, ktoré do nej v danom procese prenikli, a len zriedkavo dynamicky, v jednotlivých etapách ich časového a územného rozširovania.

Túto skutočnosť možno vyjadriť slovami, že v danom prípade hodnotíme vývinové javy rozdielnej časovej úrovne a štruktúrnej kvality. Prvé (historické) sú už vlastne dávno zakotvené v štruktúre ľudovej kultúry. Druhé (súčasnú)

²² Pre najstaršie obdobia vo vzťahu k niektorým ľudovým remeslám pozri O. N. Trubačov, *Remeslennaja terminologija v slavianskych jazykach*. Etimologija i opyt gruppovoj rekonstrukcii, Moskva 1966, pre súčasnosť napríklad A. Pawełczyńska, *Dynamika przemian kulturowych na wsi*. Metoda badania głównych tendencji, Warszawa 1966. — Z. Jasjewič, *Issledovanija socialnoj i kulturnoj integracii na zapadnyh i severnyh pol'skikh zemľach*, Sovetskaja etnografija 1967, č. 6, 67–75.

ešte len do jej štruktúry prenikajú a z hľadiska kvality nachádzajú sa najčastejšie v prvotnom, zväčša protirečivom postavení k hodnotám tradičnej kultúry. Preto sme náchylní neraz apriórne pri štúdiu súčasnej ľudovej kultúry mnohé nové hodnoty a javy odmietaf a výskumnú problematiku zužovať predovšetkým iba na to, čo viac-menej pokračuje a pretrváva z tradičnej štruktúry. Všímame si teda predovšetkým tie hodnoty, ktoré sú vo väčšej alebo menšej miere v priamom a bezprostrednom vzťahu k tradícii a ktoré príliš nevybočujú z rámca tradičnej kultúry.

Príčinu tohto vedeckého apriorizmu vidíme v niekoľkých skutočnostiach. Jednak je to protirečivé postavenie mnohých nových javov, jednak rozsah, intenzita i bezprostredný vplyv samých faktorov v živote ľudu. Spomenuté faktory totiž svojou aktívnosťou a mnohostrannosťou vplyvu na spôsob života a kultúru širokých vrstiev obyvateľstva veľmi často odvádajú pozornosť bádateľa na štúdium podružných a nepodstatných otázok, predovšetkým na opisovanie ich významu alebo na registrovanie niektorých ich vonkajších efektov (napr. na rozširovanie počtu pracovných príležitostí v priemysle, na dennú alebo týždennú migráciu ap.). Bádateľovi potom nezostáva dostatok času a síl na vlastný výskum javov, ktoré uvedené faktory v kultúre vyvolali a podmienili. To je tiež jedna z príčin, že sa národopisnej vede v poslednom období vyčítuje nahradzovanie niektorých príbuzných spoločenskovedných a iných disciplín (ekonomiky, technológie modernej poľnohospodárskej výroby, dejín rozvoja priemyslu v jednotlivých centrách a oblastiach, dejín robotníckeho hnutia, aplikovanej sociológie, demografie atď.) a zamieňanie svojho predmetu i metód bádania.

Takéto hodnotenie národopisnej vedy vyplýva však aj zo skutočnosti, že pri ujasňovaní si niektorých teoretických otázok štúdia súčasného procesu zmien a pri snahe rozšíriť predmet svojho bádania šla najmä spočiatku neraz cestou opisu vonkajších alebo vnútorných faktorov,²³ zriedkavejšie cestou štúdia zákonitostí vývinu ľudovej kultúry a jej štruktúry. Ďalej to vyplýva aj zo skutočnosti, že národopisná veda pri výskume súčasných javov kultúry neraz strácala svojmu štúdiu vlastný zorný uhol a že v dobrej snahe vysvetliť jednotlivé zmeny a zachytiť najnovší stav ľudovej kultúry určité čas si osvojovala niektoré hľadiská a postupy príbuzných vied. Preto hlavným problémom pri národopisnom výskume súčasnosti naďalej zostáva vedieť si nielen postaviť, ale súčasne aj riešiť vedecké otázky etnografického a folkloristického štúdia, pristupovať k nim zo svojho vlastného zorného uhla, ktorý odlišuje národopisnú vedu od iných disciplín.²⁴

²³ S. A. Tokarev, *O zadačach etnografičeskogo izučeniija*, 139, 140; L. A. Anochina — V. Ju. Krupianskaja — M. N. Šmeļova, *Byt i jego preobrazovanije*, 16. — Všeobecné konštatovanie týkajúce sa väčšiny doteraz publikovaných prác pozri aj A. I. Peršic — N. N. Čeboksarov, *Polveka sovetskoj etnografii*, Sovetskaja etnografija 1967, č. 5, 14.

²⁴ S. A. Tokarev, *O zadačach etnografičeskogo izučeniija*, 135, 141.

Ďalej treba pripomenúť, že životnosť alebo zdanlivá cudzorosnosť niektorých hodnôt formy, obsahu a funkcie javov, ako aj ich prvotné protirečivé postavenie vzhľadom na štruktúru tradičnej kultúry ešte samy osebe nemôžu byť presvedčivým dokladom, či uvedené hodnoty patria alebo nepatria do rámca štúdia jej štruktúry v období, v ktorom skúmame, a pri etniku, ktorého vývin ľudovej kultúry v súčasnosti sledujeme. To je otázka podstatne zložitejšia a možno ju osvetliť aspoň na dvoch konkrétnych príkladoch.

Z dejín ľudovej kultúry vieme, že neraz niektoré javy v danom období z hľadiska jestvujúcej štruktúry citeľne cudzie stanú sa po určitom čase organickou súčasťou novej štruktúry (napr. v ľudovom odevu osvojenie si niektorých materiálov, strihov a výzdoby z mestskej, v danom období etnicky poväčšine cudzej kultúry, ktoré sa v ďalšom vývine začali pokladať za prirodzené a štruktúrne²⁵) alebo neraz aj kultúry viacerých etníc (napr. prostredníctvom valaskej kolonizácie prevzatie a osvojenie si foriem vysokohorského salašníctva a mliečného hospodárenia ukrajinskou, poľskou i slovenskou ľudovou kultúrou, ktoré sa neskoršie stali — najmä pre tradičnú štruktúru týchto kultúr — typické a špecifické²⁶). Zložitosť tejto otázky je často príčinou známych ťažkostí práve pri štúdiu súčasného stavu ľudovej kultúry. Ťažkosti sa prejavujú predovšetkým pri výbere javov, o ktorých možno predpokladať, že sa perspektívne stanú reprezentantmi novej štruktúry ľudovej kultúry etnicky i oblastne špecifickejšie a osobitejšie.

Ako zo stručného výpočtu niektorých teoretických otázok vidieť, štúdium súčasnej ľudovej kultúry je problematikou značne zložitou a výnimočne náročnou. V tomto štádiu skúmaného procesu zmien na úseku spôsobu života a kultúry možno ťažko podrobne a presne určiť tie javy alebo hodnoty formy, obsahu a funkcie, ktoré sa v budúcnosti stanú súčasťou novej štruktúry. Hoci všeobecný vývin ide smerom určitého vyrovnávania životnej a kultúrnej úrovne mestského i dedinského obyvateľstva, jednako sa domnievame, že základný charakter hlavného zamestnania a práce (sezónnosť poľnohospodárskej výroby na rozdiel od nepretržitosti priemyselnej výroby ap.), ako aj odlišné geograficko-prírodné a spoločenské prostredie, podmienky bývania vo veľkých mestských aglomeráciách a na dedine atď. budú aj naďalej vytvárať a podmieňovať jestvovanie dostatočného počtu rozdielov v spôsobe života a kultúre jednotlivých lokálnych skupín i sociálnych vrstiev obyvateľstva a podporovať miestne alebo oblastné formy ľudovej kultúry. Preto jedna z dôležitých úloh národopisnej vedy je nielen štúdium sociálnej a kultúrnej adaptácie a integrácie, ale

²⁵ V. P r a ž á k, *Slovenské ľudové výšivky*. Príspevky k dejinám výšivkových technik a ornamentů; se zvláštním zretelem k plachtovým výšivkám západoslovenským, Bratislava 1936. — V. P r a ž á k, *K dejinám slovenského výšivkového ornamentu*. Sibmacher na Slovensku, Bratislava VII, 1933, 251—304.

²⁶ J. P o d o l á k, *Letné salašníctvo oviec v oblasti horného Hrona*, Sborník SNM, 55, 1961, 5—76. — *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala I a nasl.*, Wrocław—Kraków—Warszawa 1959 a nasl. — Pozri aj pozn. 24.

aj štúdiom zákonitostí rozširovania sa nových (urbanizovaných) foriem bývania a ich vplyvu na oslabovanie alebo uchovávanie etnickej špecifiky skúmaného spoločenstva.²⁷

* * *

Štúdium prebiehajúceho procesu zmien ľudovej kultúry v súčasnosti vyžaduje ujasniť si aj otázku, prečo industrializácia a kolektivizácia ako dva vonkajšie faktory práve v poslednom období tak radikálne zasiahli do spôsobu života a kultúry širokých vrstiev ľudu a prečo im — popri štúdiu vplyvu prostriedkov masovej komunikácie, ktoré v nami sledovaných krajinách neboli ani z etnografického, ani folkloristického hľadiska bližšie skúmané²⁸ — patrí v istom zmysle prvenstvo.

Ako je známe, v prípade priemyslu nejde o novodobý faktor. V niektorých krajinách najmä západnej Európy sa jeho vplyv na ľudovú kultúru začal uplatňovať už v 16.—17. storočí, kým v krajinách strednej a východnej Európy možno jeho vplyv zaznamenať v podstate až v 19. storočí, aj to nie rovnomerne a trvalo.²⁹

Základnou príčinou málo výrazného vplyvu bola nielen nízka koncentrácia priemyslu, ale predovšetkým malá koncentrácia obyvateľstva v príslušných strediskách a priemyselných závodoch. Priemysel v minulosti iba zriedkavo vo väčšom okruhu podnietil hromadnú migráciu obyvateľstva, ktorá je jednou zo základných podmienok širšieho uplatnenia sa vplyvu priemyslu na spôsob života a kultúru ľudu. Percento obyvateľov, ktorí boli jednoznačne závislí od práce v priemyselných závodoch, bolo také nízke a spätosť ostatného obyvateľstva s poľnohospodárskou výrobou v akejkoľvek forme taká silná, že priemysel nemohol aktivizovať začínajúce sa zmeny a rozšíriť ich na všetky zložky a úseky ľudovej kultúry.³⁰

Určitý podiel na málo výraznom vplyve priemyslu na ľudovú kultúru možno pripísať aj skutočnosti, že priemyselná revolúcia neprebehla vo všetkých jeho odvetviach približne v tom istom období, ako aj skutočnosti, že vo vývine priemyslu za kapitalizmu dochádzalo často k úpadku a v obdobiach hospodárskych kríz a depresii neboli meznáme ani prípady trvalého zastavenia výroby, demontovania strojového zariadenia a rozpustenia základného káдру zapracovaných robotníkov.³¹

²⁷ S. A. Tokarev, *O zadačach etnografičeskogo izučeniija*, 137.

²⁸ V. Karbusický — J. Kasan, *Výzkum současní hudebnosti, hudebního vkusu a zájmů v roce 1963 a jeho výsledky*, Praha 1964.

²⁹ Keďže ide o veľmi početnú literatúru, upozorňujeme na jej špeciálne vydaný súpis: *Bibliografie k problematice průmyslových oblastí*, Opava-Katowice 1966.

³⁰ A. Pranda, *Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach*, II. časť, Slovenský národopis, 14, 1966, 9.

³¹ Ide takisto o všeobecné konštatovanie. V obdobiach hospodárskych kríz bolo známe vo všetkých krajinách. Vo vzťahu k pomerom na Slovensku pozri M. Strhan, *Kríza priemyslu na Slovensku v rokoch 1921—1923*, Bratislava 1960.

Uvedené skutočnosti — a okrem nich zaiste aj mnohé ďalšie faktory miestneho alebo oblastného významu, ktoré tu netreba osobitne rozoberať (napr. zmeny v politicko-ekonomickom začlenení oblastí, závislosť priemyslu od dopravy surovín a odbytu výrobkov ap.) — spôsobovali, že sa vplyv priemyslu na štruktúru tradičnej ľudovej kultúry v minulosti často oslaboval a že sa nakoniec prejavil iba v spôsobe života a kultúre malej časti obyvateľstva, predovšetkým nepočetnej robotníckej triedy. V spôsobe života a kultúre roľníckeho obyvateľstva sa prejavil iba v niektorých, z hľadiska rozsahu, dôležitosti i samotnej štruktúry nie v najpodstatnejších úsekoch. Takmer vôbec sa neuskutočnil napríklad v hlavnom zamestnaní a organizácii práce (roľníka, drobného remeselníka), ktoré ako vnútorné faktory ďalej vplývajú na ostatné zložky a úseky ľudovej kultúry. Vplyv priemyslu možno výraznejšie zistiť iba v ľudovom odevu a v niektorých jeho zložkách (výšivke, čipke ap.). Prejavuje sa prenikaním továrensky vyrábanej priadze a textilu, pravda, aj to poväčšine pri zachovávaní pôvodného strihu a základnej ornamentálnej výzdoby, funkcie jednotlivých súčiastok ap.³²

Hlavnú príčinu málo výrazného vplyvu na ľudovú kultúru tohto ináč závažného faktora vidíme v uvedených krajinách v období kapitalizmu — popri spomenutých skutočnostiach — predovšetkým vo všestrannom zaostávaní poľnohospodárskej výroby. Pri tomto konštatovaní vychádzame nielen z poznatku, že v podmienkach väčšiny súčasných európskych socialistických krajín ešte donedávna sa za ľudovú kultúru pokladala iba kultúra dedinského, hlavne roľníckeho obyvateľstva ako najpočetnejšej a súčasne aj v najkonzervatívnejšej časti,³³ ale aj z poznatku, že poľnohospodárska výroba sa v nich takmer až do posledného obdobia orientovala prevažne polonaturálnym smerom. Vo väčšine prípadov sa ani v období vrcholného kapitalizmu — na rozdiel od všeobecnej situácie v krajinách západnej Európy, kde bola však podmienená inými momentmi ako u nás — vo svojom základe nevymanila z malovýrobného charakteru. Až donedávna využívala predovšetkým živú (ľudskú) pracovnú silu a orientovala sa hlavne na vlastnú spotrebu.

Preto vari neprekvapuje, že sa základný spôsob života a práca väčšiny drobných a stredných roľníkov menil iba veľmi pomaly a že v podstate, vo svojom výrobnom i vzťahovom zameraní, zostával zväčša až do obdobia začiatkov socialistickej kolektívizácie zhruba ten istý. Poľnohospodárska výroba tejto vrstvy obyvateľstva iba v malej a vôbec nie v rozhodujúcej miere využívala napríklad stroje a ďalšie základné prvky priemyselnej organizácie práce a výroby (mechanizáciu, elektrifikáciu, chemizáciu ap.).³⁴ Pretože sa teda ra-

³² Z bohatej literatúry pozri vo vzťahu k Slovensku V. Nosáľová, *Niekoľko poznámok k výskumu slovenského ľudového odevu v súčasnosti*, Slovenský národopis, 12, 1964, 267–274. — E. Holéčzyová, *Výšivka v oblasti Trnavy*, Bratislava 1968.

³³ K. Fojtík, *Etnografie a sociologie*, Národopisné aktuality 1965, č. 3–4, 3.

³⁴ A. Pranda, *K otázke vzniku oblastí ľudovej kultúry na Slovensku*, Slovenský národopis, 14, 1966, 536–537 (ďalej skrácujeme ako *K otázke vzniku oblastí*).

dikálnejšie nemenil spôsob výrobnjej činnosti, nemohol sa podľa nášho názoru meniť ani spôsob života. Preto ľudová kultúra ako celok zostávala prevažne vo svojich klasických podobách a takmer v neporušenej štruktúre až do posledného obdobia.

V spomenutých krajinách začala sa poľnohospodárska výroba výraznejšie meniť vlastne až v súčasnosti. Hoci v ojedinelých prípadoch už po prvej svetovej vojne alebo aj pred ňou, predsa v rozhodujúcej miere až po druhej svetovej vojne, a to predovšetkým v rámci socialistickej kolektívizácie, začínajú do nej postupne prenikať jednotlivé prvky priemyselnej veľkovýroby. Je pochopiteľné, že v záujme preniknutia a uplatnenia sa priemyselných postupov bolo potrebné najprv vytvoriť určité politické, osvetové i materiálne predpoklady. Základným predpokladom zmeny polonaturálneho charakteru poľnohospodárstva v trhový a priemyselný bolo scelenie pôdy, ktorá bola až do obdobia socialistickej kolektívizácie v niektorých krajinách rozdrobená nielen v rámci dediny, ale aj v rámci jednej usadlosti do značného množstva neraz miniatúrnych parciel.³⁵ Tento proces — okrem ZSSR, kde sa kolektívizácia uskutočnila v podstate už v období medzi oboma svetovými vojnami³⁶ — v jednotlivých krajinách socialistickeho tábora sa uskutočňuje až v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch nášho storočia, teda v období, ktoré označujeme termínom *súčasnosť*.

Je zaujímavé — a v tejto súvislosti to treba pripomenúť, aby sme pochopili dynamiku súčasných zmien v ľudovej kultúre — že v týchto rokoch sa v spomenutých krajinách uskutočňujú súčasne dva závažné procesy hospodársko-sociálneho dosahu. Na jednej strane je to plánovitá industrializácia uvedených krajín, na druhej zas kolektívizácia poľnohospodárstva, ktoré sa navzájom ovplyvňujú a do značnej miery vo svojich dôsledkoch priamo podmieňujú.³⁷ Ak industrializácia vytvára prvé predpoklady (predovšetkým pracovné príležitosti a možnosti pre prechod voľných, v rozdrobenej poľnohospodárskej malovýrobe obyčajne plne nevyužitých pracovných síl do priemyselných závodov) a ak poľnohospodárstvu dodáva výkonné stroje, umelé hnojivá, elektrickú energiu i základné formy organizácie práce ap., postupujúca kolektivi-

³⁵ Na Slovensku boli známe obce, v ktorých bola pôda takto rozkúskovaná (napr. Zborov nad Bystricou, okr. Čadca: na 325 ha ornej pôdy bolo roku 1963 do 12605 parciel ap.), takže ju nebolo možné takmer ani pluhom obrábať. — Pozri aj A. Pránda, *Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach*, I. časť, Slovenský národopis, 13, 1965, 457. — Podobná situácia bola aj v iných krajinách, predovšetkým v ich horských oblastiach.

³⁶ L. A. Anochina — M. N. Šmeľova, *Kultura i byt kolchoznikov Kalininskoi oblasti*, Moskva 1964, 4. — *Selo Viriatino v prošlom i nastojaščem*. Opyt etnografičeskogo izučeniija russkoj kolchoznoj derevni, Moskva 1958. — *Kubanskije stanicy*. Etničeskije i kulturno-bytovyje processy na Kubani, Moskva 1967, 26, 67—69.

³⁷ F. Baade, *Der Weltlauf zum Jahre 2000*, Oldenburg—Hamburg 1963. — V. Ju. Krupianskaja, *Nekotoryje problemy etnografičeskogo izučeniija rabočich*. Na osnove russkogo materiala, *Kratkije soobščeniija Instituta etnografii AN SSSR*, 29, 1958, 5.

zácia zas umožňuje uvoľniť ďalšie pracovné sily, ktoré boli pôvodne v poľnohospodárskej malovýrobe skryté, a orientovať ich na prácu v priemysle.

Industrializácia krajiny v úzkom vzťahu s kolektívizáciou poľnohospodárstva vyvolala a podmienila veľký pohyb pracovných síl, hromadnú dennú, týždennú i dlhodobú migráciu obyvateľstva. Tým, že pohyb nastal predovšetkým smerom von z dediny, smerom z pôdy do priemyselného závodu, mesta alebo oblasti, začalo sa postupne meniť nielen základné (hlavné) zamestnanie rozhodujúceho počtu obyvateľstva bývajúcich na dedine,³⁸ ale aj ich celkový spôsob života v starom i novom prostredí. Odlišné zamestnanie, nové prostredie, iný charakter práce, zmena prístupu a vzťahu k výrobným prostriedkom atď. začali teda postupne meniť celý spôsob života a do štruktúry tradičnej ľudovej kultúry vnášať toľko nových hodnôt formy, obsahu a funkcie javov, až ich počet vo výslednom efekte jednoznačne nenadobudne charakter radikálneho zásahu, charakter novej kvality.

Hlavným znakom najnovšieho obdobia je zmena základného zamestnania a práce väčšiny dedinského obyvateľstva a s touto zmenou spojená migrácia. To už nie je roľnícke zamestnanie, no ani nie poľnohospodárska výroba vo svojich tradičných malovýrobných formách, ktoré až do obdobia posledných dvadsiatich rokov určovali základný charakter spôsobu života a kultúry obyvateľstva. Popri priemyselných formách v poľnohospodárstve je to predovšetkým zamestnanie a práca v priemyselných závodoch alebo v terciárnej sfére. Navonok sa tieto skutočnosti prejavili nielen radikálnym znížením počtu jednotlivito hospodáriacich roľníkov, ale hlavne radikálnym zvýšením počtu priemyselných robotníkov, v širšom zmysle obyvateľov priemyselných miest a oblastí a pracovníkov služieb (komunálnych, zdravotníckych, školských, osvetových atď.). Počet jednotlivito hospodáriacich roľníkov sa udržal na percentuálnej výške, ktorú treba pri výskume ľudovej kultúry tradične chápať brať ešte do úvahy iba v niektorých, predovšetkým v horských a priemyselne zaostalých oblastiach socialistických krajín,³⁹ aj to skôr iba zásluhou nedostatočného rozšírenia primeraného počtu pracovných príležitostí v priemysle týchto oblastí, ako neochotou alebo konzervatívnosťou roľníkov meniť základnú formu vlastnej poľnohospodárskej výroby alebo hlavného zamestnania.⁴⁰

Presun, ktorý nastal v základnom zamestnaní prevažnej časti práceschopného obyvateľstva, musel sa teda postupne prejavíť vo všetkých zložkách a úsekoch ľudovej kultúry.⁴¹ Industrializácia a kolektívizácia podmienili a vy-

³⁸ Podrobné údaje možno zistiť v príslušných štatistických ročenkách; osobitne ich tu neuvádzame.

³⁹ A. P r a n d a, *K problematike výskumu dvojitého zamestnania (tzv. kovorolníctva)*, Slovenský národopis, 15, 1967, hlavne 10–12.

⁴⁰ A. P r a n d a, *K otázke vzniku oblastí*, 553–554.

⁴¹ D. M. K o g a n, *Sviazy gorodskogo i seľskogo naselenija kak odna iz problem etnografii goroda*, Sovetskaja etnografija, 1967, č. 4, 40–50. — R. T u r s k i, *Między miastem a wsią*, Struktura społeczno-zawodowa chłopów-robotników w Polsce, Warszawa 1965 atď.

volali a vo svojich dôsledkoch aj ovplyvnili taký radikálny proces zmien v spôsobe života a kultúre ľudu, ktorý nemá obdobu v minulosti. No z analógie historického vývinu ľudovej kultúry vieme, že na formovanie výslednej štruktúry podieľa sa vždy celý komplex rozmanitých faktorov, nevynímajúc ani súčasnosť. Preto jej zmeny nemôžeme pripisovať iba týmto dvom faktorom ani za predpokladu, že ich považujeme za rozhodujúce.

Zmeny, ktoré sa v poslednom období, stručne nazývanom súčasnosťou, uskutočňujú, nie sú podmienené jedine industrializáciou jednotlivých krajín a socialistickou kolektivizáciou poľnohospodárskej výroby v nich, prípadne s nimi úzko súvisiacimi niektorými skutočnosťami (už spomenutou hromadnou migráciou, presídľovaním obyvateľstva do miest, urbanizáciou krajiny, vyrovnávaním základných rozdielov medzi mestom a dedinou ap.). Na dynamiku súčasného procesu vplývajú a na formovaní novej štruktúry ľudovej kultúry sa podieľajú aj viaceré iné faktory, napríklad prostriedky masovej komunikácie kultúrno-politického a osvetového charakteru (tlač, rozhlas, film, televízia),⁴² ideológia (boj proti tzv. prežitkom v ľudovej kultúre, ktoré sa dávajú neraz do priameho vzťahu s náboženstvom),⁴³ nové právne normy a vzťahy (zmeny vo vlastníctve pôdy ako výrobného nástroja, odlišné chápanie súkromného a osobného vlastníctva) atď. Vplyv týchto faktorov sa u nás doteraz z pozícií etnografie a folkloristiky skúmal iba ojedinele a nie v dostatočnej miere vzhľadom na ich závažnosť a význam vo vzťahu k novovznikajúcej štruktúre ľudovej kultúry.

Záver

Záverom našich úvah možno konštatovať niekoľko poznatkov.

1. Z hľadiska dejinného vývinu je súčasná ľudová kultúra najnovším štádiom, ku ktorému dospela počas svojho prirodzeného a nepretržitého procesu zmien. Z toho vyplýva, že národopis ako historická disciplína nemôže schváliť a podporovať stanovisko niektorých bádateľov, ktorí sa usilujú zotrvať iba pri výskume starších vývinových štádií. Predmetom národopisného výskumu sa musí nevyhnutne stať aj štúdium procesu zmien, ktorý prebieha v poslednom období, teda v súčasnosti.

2. Z hľadiska zákonitostí vývinu ľudovej kultúry aj v súčasnosti sa uplatňujú obe tendencie: tendencie nemeniť, iba preberať a osvojovať si kultúrne hodnoty predchádzajúcich generácií, ako aj tendencie tieto hodnoty meniť a prispôbovať odlišným podmienkam spôsobu života a zamestnania. V súčas-

⁴² B. Fülgraff, *Fernsehen und Familie. Die Rolle des Fernsehens im Prozess der strukturellen Wandels der Familie*, Freiburg 1965. — L. Löwenthal, *Literatur und Gesellschaft. Das Buch in der Massenkultur*, Neuwied-Rhein 1964.

⁴³ J. Matther, *Die Emigration der Kirche aus der Gesellschaft*, Hamburg 1964. — J. J. Wiatr, *Ideologia i życie społeczne*, Warszawa 1965. — Zb. *Voprosy preodolenija religioznych perežitkov v SSSR*, Moskva 1966.

nosti prevláda druhá tendencia, keďže počas procesu zmien, ktorý teraz prebieha v ľudovej kultúre všetkých európskych socialistických krajín, vďaka viacerým podnetom radikálne sa mení nielen základný spôsob života, zamestnania a práce najširších vrstiev ľudu, ale aj ich kultúra.

3. Z hľadiska faktorov vývinu, ktoré v súčasnosti podmieňujú a ovplyvňujú uvedený proces, ide o komplex vonkajších i vnútorných podnetov politického, ekonomického, sociálneho i kultúrneho charakteru. Spomenuté faktory sa do spôsobu života premietajú najprv na úseku základného (hlavného) zamestnania a charakteru práce. Do štruktúry kultúry sa prenášajú prostredníctvom nových a neustále sa upevňujúcich odlišných hodnôt formy, obsahu a funkcie. Nedotknutý nezostáva vari ani jeden jav, zložka alebo úsek tradičnej ľudovej kultúry. Najmä obdobie posledných dvadsiatich rokov je v znamení priamo radikálnej prestavby jednotlivých hodnôt štruktúry kultúry.

4. Rozdiel medzi štúdiom ľudovej kultúry v minulých obdobiach a v súčasnosti spočíva predovšetkým v tom, že kým vo výskume starších štádií hodnotíme už javy systémové, štruktúrne, teda realizované a ustálené vo forme, obsahu a funkcii a určené pevným vzťahom k iným javom štruktúry, zatiaľ vo výskume súčasnosti takéto hodnotenie možno použiť iba v obmedzenej miere. Dané je to hlavne nezavršenosťou prebiehajúceho procesu zmien a nedobudovanosťou jej novej štruktúry. Preto pri výskume ľudovej kultúry v súčasnosti kvalitatívne hodnotenie jednotlivých javov, ich štruktúrnosti alebo neštruktúrnosti nie je možné bez najužšieho spájania s kvantitatívnym hodnotením. Až kvantitatívne hodnotenie objektívne a kriticky pomáha zistiť a určiť sám proces zmien a jeho dynamiku, pričom bádateľovi poskytuje dosť presvedčivých podkladov pre vedecké závery platné nielen v danom časovom priereze, územnej oblasti a spoločenstve v období výskumu, ale aj pre budúcnosť.

Je pochopiteľné, že spomenutý základný rozdiel v štúdiu ľudovej kultúry starších štádií a súčasnosti sa premieta nielen na úseku teórie, ale aj metód samého výskumu. Pretože problematika konkrétnych spôsobov národopisného výskumu súčasného procesu zmien je takisto značne zložitá, čo vyplýva aj z náčrtu niektorých teoretických otázok, treba jej venovať osobitnú pozornosť.

EINIGE THEORETISCHE FRAGEN DES STUDIUMS DER VOLKSKULTUR IN DER GEGENWART

Zusammenfassung

Der Autor bemüht sich in seinem Beitrag, der in gekürzter Form auch im Ausland erscheint, einige theoretische Fragen anzudeuten und zu behandeln, die mit dem Studium der Volkskultur in der neuesten Zeit verbunden sind, also mit jenem Zeitraum, der allgemein mit dem Terminus Gegenwart bezeichnet wird.

In der Einleitung wird auf die grundlegenden Probleme hingewiesen, die mit der Lösung dieser Fragen verbunden sind. Die ethnographische Erforschung des gegenwärtigen

Prozesses der Veränderungen in der Volkskultur stößt auf eine ganze Reihe spezieller Schwierigkeiten, die nicht nur durch die Neuheit der Problematik und ihre enge Verbundenheit mit zahlreichen Faktoren politischen, ökonomischen, sozialen und kulturellen Charakters bedingt sind, sondern auch durch die Unterschiede in der Auffassung mancher allgemeiner ethnographischer Termini, wie z. B. Lebensweise, Volk, Gemeinschaft u. ä., und spezifischer ethnographischer Begriffe, wie Volkskultur, Struktur, Phänomen, Form, Inhalt, Funktion u. ä. Insbesondere terminologische Probleme erschweren mehr als einmal nicht nur die gegenseitige Verständigung, sondern auch eine bessere Verwertung der Forschungsergebnisse zu breiteren vergleichenden Studien. Die veröffentlichte Abhandlung will ihr Verfasser als Beitrag zur Diskussion verstanden wissen, da er in der Diskussion das einzig richtige und würdige Mittel sieht, mit Hilfe dessen alle theoretischen und methodologischen Fragen der ethnographischen Forschung in der Gegenwart geklärt werden können.

Im grundsätzlichen Teil seines Beitrags stellt der Autor fest, daß man die Volkskultur jeder Gemeinschaft hinsichtlich ihrer Entwicklung von drei Gesichtspunkten aus charakterisieren kann:

1. Vom Aspekt der Geschichte ihrer Entwicklung aus betrachtet handelt es sich um einen ununterbrochen verlaufenden Veränderungsprozeß der einzelnen Werte der Form, des Inhalts und der Funktion der Erscheinungen, und zwar von den einfachsten und altertümlichsten bis zu den kompliziertesten und gegenwärtigen Werten. Die ursprüngliche und gegenwärtige Struktur der Volkskultur faßt der Autor als zwei Grenzstadien ein- und desselben Entwicklungsprozesses auf.

2. Vom Gesichtspunkt der Gesetzmäßigkeit der Entwicklung aus gesehen geht es um ein ununterbrochenes Ringen zweier entgegengesetzter Tendenzen. Auf der einen Seite ist es die Tendenz die bestehende Struktur der Kultur beizubehalten, ihre einzelne Werte und Beziehungen der Form, des Inhaltes und der Funktion der Erscheinungen nicht zu verändern; auf der anderen Seite steht das Bestreben diese Struktur zu verändern und den jeweiligen Lebensbedingungen der gegebenen Gemeinschaft anzupassen.

3. Vom Blickpunkt der Faktoren der Entwicklung handelt es sich um die Summe der äußeren und inneren Impulse, die sich in die Lebensweise und in die Beschäftigung der gegebenen Gemeinschaft projizieren und dadurch in die einzelnen Erscheinungen, Komponenten und Sektoren der Volkskultur eindringen, wobei sich diese Impulse in der Form von neuen Werten und Beziehungen der Form, des Inhaltes und der Funktion in die Struktur der Kultur einprägen.

Während das Prinzip der allmählichen Entwicklung der Volkskultur allgemein als Gegebenheit und grundlegendes Merkmal dieser Kategorie anerkannt wird, tauchen bei der Bearbeitung der Fragen nach den Gesetzen und Faktoren dieser Entwicklung gewisse Unklarheiten auf. Der Verfasser ist bestrebt, sie von mehreren Standpunkten aus zu illustrieren.

Er weist vor allem auf die Tatsache hin, daß die Entwicklung der Struktur der Volkskultur keineswegs geradlinig und konfliktlos verläuft. Sie passiert auf ihrem Weg Zeitabschnitte, die man mit Rücksicht auf die Anzahl und Qualität der stattgefundenen Veränderungen für Epochen einer ruhigen und allmählichen Entfaltung der einzelnen Werte und Beziehungen halten kann; sie macht aber auch Zeiten durch, die durch besonders heftige und umbruchartige Wechselfälle gekennzeichnet sind. Während im ersten Falle die Tendenz überwiegt, die Grundstruktur der Kultur nicht zu verändern (die neuen Generationen übernehmen sie im großen und ganzen als feststehende Werte und Beziehungen), erlangt im anderen Fall das Streben nach einer radikalen Veränderung die Oberhand (die neuen Generationen passen die ursprüngliche Struktur in mehreren Werten und Beziehungen ihren jeweiligen Lebensbedingungen an.)

Die Impulse, die den Grundcharakter der einzelnen Epochen der Entwicklung bestimmen und gleichzeitig auch die dominierende Stellung einer der beiden angeführten Tendenzen bedingen, bestehen aus verschiedenen politischen, ökonomischen, wirtschaftlich-sozialen und kulturellen Faktoren. Ein Teil von ihnen wirkt auf die Struktur der Kultur

unmittelbar ein (z. B. Faktoren kulturellen und aufklärenden Charakters), der andere Teil wirkt zumeist nur indirekt (Faktoren politischer, ökonomischer und sozialer Art.) Auf die Struktur der Kultur wirken diese Faktoren durch das System der volkstümlichen Beschäftigungen ein, vor allem durch die Veränderung der grundlegenden Hauptbeschäftigung größerer lokaler Gruppen und sozialer Schichten der Bevölkerung. Erst später, nach einer gewissen Zeit, äußern sie sich in einer Veränderung derjenigen Werte und Beziehungen der Form, des Inhaltes und der Funktion der Phänomene, die von der veränderten Lebensweise und von der Veränderung in der Beschäftigung am meisten betroffen und beeinflußt wurden. Von diesem Gesichtspunkt aus klassifiziert der Verfasser die angeführten Faktoren nicht nur als äußere und innere, sondern er teilt sie auch in primäre und sekundäre ein.

Es ist bezeichnend, daß sich der Einfluß dieser Faktoren besonders vom Anfang an ziemlich widersprüchlich äußert. Die Ursache hierfür liegt nicht nur in der Beziehung der neuen Werte, die von den Faktoren in die Lebensweise hineingetragen wurden, zu den früheren Werten und Beziehungen der Form, des Inhaltes und der Funktion der Erscheinungen, sondern hauptsächlich im Umfang und in der Qualität dieser Werte.

Ein weiterer Grund dafür ist der Zeitunterschied und der Systemwert der einzelnen Phänomene der Volkskultur. Bei der Erforschung älterer Stadien untersucht der Forscher im Grunde genommen nur noch das Resultat eines komplizierten Prozesses, also nicht den Prozeß selbst in seinem Verlauf, nicht seine innere Dynamik, noch die Widersprüchlichkeit seiner Anfänge, ja oft nicht einmal die Faktoren, die den angeführten Prozeß der Veränderungen bedingten. Bei der Erforschung der gegenwärtigen Volkskultur hingegen liegen die Dinge gerade umgekehrt. Der Forscher sieht vor allem den Prozeß selbst, alle seine Widersprüche in der Beziehung zur Struktur der traditionellen Kultur, sowie die zahlreichen Faktoren, die die Entstehung neuer Phänomene, Werte und Beziehungen anregten und beeinflussten.

Mit anderen Worten gesagt: der Forscher untersucht Entwicklungserscheinungen aus unterschiedlichen zeitlichen Ebenen und von verschiedener Strukturqualität. Die ersten, historischen Erscheinungen sind eigentlich schon in der Struktur verankert, die anderen, gegenwärtigen hingegen dringen erst in die Struktur ein und befinden sich — vom Blickpunkt der Qualität und in der Beziehung zur traditionellen Kultur betrachtet — größtenteils in einer widersprüchlichen Lage. Deshalb lehnt es der Forscher beim Studium der Volkskultur in der Gegenwart nicht selten von vornherein ab, neue unstrukturelle Erscheinungen zu untersuchen und begrenzt die Forschungsproblematik häufig darauf, was sich mehr oder weniger fortsetzt und aus der traditionellen Struktur überdauert. Die Ursache dieser wissenschaftlichen Apriorität liegt jedoch nicht nur in der widerspruchsvollen Stellung der neuen Phänomene, sondern auch im Umfang, in der Intensität und im unmittelbaren Einfluß der Faktoren selbst, die die Aufmerksamkeit des Forschers oft auf das Studium unwesentlicher Fragen ablenken. Diese Tatsache hat zur Folge, daß man der ethnographischen Wissenschaft in der letzten Zeit nicht selten den Vorwurf macht, sie wolle manche verwandte gesellschaftswissenschaftliche Disziplinen supplieren und verwechsle den Gegenstand ihrer Forschung mit dem Studienobjekt anderer Wissenschaften.

Im folgenden Teil der Studie untersucht der Autor eingehend die Frage warum die Industrialisierung und Kollektivisation in der jüngsten Epoche zu entscheidenden Faktoren der Veränderung geworden sind. Er weist darauf hin, daß sich die Industrie in den verflossenen Jahrhunderten nicht auf so radikale Weise bemerkbar machte, wie dies in der Slowakei heute der Fall ist. Der Grund dafür lag nicht nur in der unbedeutenden Konzentration der Industrie, sondern vor allem in der geringen Zusammenballung der Bevölkerung in den betreffenden Zentren, die kaum ins Gewicht fallende Abhängigkeit von der Arbeit in der Industrie und der im Gegenteil sehr hohe Prozentsatz der Abhängigkeit von der Arbeit in der Landwirtschaft, der Verlauf der industriellen Revolution in unseren Gebieten, die häufigen Wirtschaftskrisen usw. Deshalb machte sich die Industrie als Faktor nur in einigen wenigen, vom Aspekt der Struktur der Volkskultur unwesentlichen Sektoren bemerkbar.

Für die entscheidende Ursache, weshalb sich die Industrie nicht so radikal als Veränderungsfaktor äußerte, hält der Autor auch die allgemeine Rückständigkeit der landwirtschaftlichen Produktion in der Slowakei, die bis fast in die letzten Jahre hinein einen vorwiegend halbnaturalen Charakter hatte. Da sich beim entscheidenden Teil der Bevölkerung die grundlegende Art und Weise der Produktionstätigkeit und im Zusammenhang damit auch die Lebensweise nicht veränderte, verlief die Entwicklung der slowakischen Volkskultur und die Veränderungen in ihrer Struktur auch nur allmählich.

Einschneidende Veränderungen treten erst in der Gegenwart ein. Sie sind dadurch bedingt, daß durch die Industrialisierung und Kollektivisation die Voraussetzungen für eine Massenbewegung der Bevölkerung geschaffen wurden und die Bedingungen für den Übergang der entscheidenden Anzahl der Menschen aus einer grundlegenden Beschäftigung — aus der Landwirtschaft — in eine andere — in die Industrie. Im Zusammenhang mit der Migration der Bevölkerung und mit ihrem Übergang zu einer anderen Arbeit ändert sich nicht nur die Umwelt, sondern auch der Charakter ihrer Arbeit, im weiteren Verlauf auch ihre Stellung und Beziehung zu den Produktionsmitteln usw. Das hat letzten Endes auch die Entstehung einer neuen Lebensweise und eine Veränderung der Struktur der Volkskultur zur Folge.

Abschließend summarisiert der Verfasser seine Erkenntnisse. Er betont dabei, daß auch das Studium des eben verlaufenden Prozesses der Veränderungen in der Volkskultur in der Gegenwart Gegenstand der ethnographischen Forschung sein muß. Die überwiegende Tendenz in der Entwicklung ist das Bestreben die traditionelle Kultur den neuen, meist gänzlich verschiedenen Bedingungen der Lebensweise anzupassen. Die entscheidenden Faktoren, die diese Tendenz bedingen, stellen einen ganzen Komplex verschiedener Stimulanzen dar. Da der gegenwärtige Prozeß der Veränderungen noch nicht vollendet ist, setzt das Studium der Volkskultur in der Gegenwart neben einer qualitativen Wertung der Erscheinungen auch eine quantitative Wertung voraus, die den eigentlichen Prozeß, seine Dynamik und seine Orientation in die Zukunft objektiver bestimmen hilft.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XVIII, 1970, № 1
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Боžена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XVIII, 1970, Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XVIII, 1970, No. 1.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné XVIII, 1970, No. 1. Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XVIII, 1970, číslo 1. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka Dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: prof. Dr. Rudolf Bednárik, Dr. Soňa Burlasová, Dr. Emília Horváthová,
Dr. Soňa Kovačevičová, Dr. Jaroslav Kramařík, Dr. Michal Markuš, doc. Dr. Ján Michálek,
Dr. Ján Mjartan, Dr. Štefan Mruškovič, Dr. Viera Nosáľová, prof. Dr. Ján Podolák

Technická redaktorka Jarmila Macherová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—, celoročné predplatné Kčs 80,—
Výmer P10 2385/49-III/2

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© by Vydavateľstva Slovenskej akadémie vied 1970